

BOŻENA SIERADZKA-BAZIUR

NAZYWANIE DUCHA ŚWIĘTEGO W HISTORII POLSZCZYNY

W wyznaniu wiary Kościoła katolickiego zawarty jest opis Trójcy Świętej: Ojca wszechmogącego, Jezusa Chrystusa oraz Trzeciej Osoby Boskiej, określonej mianem: *Duch Święty*, *Pan* i *Ożywiciel*, który od Ojca i Syna pochodzi, który z Nimi wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę, i który mówił przez Proroków¹. W tym mszalnym *Credo*, czyli Symbolu Nicejsko-Konstantynopoli-tańskim występują w szeregu trzy nazwania odnoszące się do Trzeciej Osoby Boskiej: *Duch Święty*; *Pan* oraz *Ożywiciel*, z których pierwsze jest określe-niem używanym najczęściej w języku polskim.

Celem tego artykułu jest prezentacja i analiza semantyczna wybranych na-zwań, którymi określano Trzecią Osobę Boską w dziejach polszczyzny. Po-dobnym zagadnieniem zajął się Marian Kucala, poświęcając swoje dwa arty-kuły sposobom nazywania w historii polszczyzny Pierwszej Osoby Boskiej, czyli Boga Ojca, oraz Drugiej Osoby Boskiej, czyli Chrystusa².

Korpus tekstów stanowiący podstawę tego opracowania to różne wydania *Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu*, *Katechizm Kościoła Katolic-kiego*, prace teologiczne dotyczące Trzeciej Osoby Boskiej, teksty literackie od średniowiecza do współczesności, w tym tłumaczenia łacińskich hymnów

Dr hab. BOŻENA SIERADZKA-BAZIUR, prof. IJP PAN – kierownik Pracowni Semantyki Hi-storycznej w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie; adres do korespondencji: Instytut Języka Polskiego PAN, al. A. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków; e-mail: sieradzka4@gmail.com

¹ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002, s. 58.

² M. K u c a ł a, *Nazywanie Boga Ojca w historii polszczyzny*, w: *Obraz Boga Ojca w kultu-rze*, red. M. Ołdakowska-Kuflowa i U. M. Mazurczak, Lublin 2000, s. 55-66; M. K u c a ł a, *Nazywanie Chrystusa w historii polszczyzny*, w: *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, red. B. Kreja, Gdańsk 1999, s. 205-212.

Veni Creator Spiritus oraz *Veni Sancte Spiritus* na język polski, modlitewniki i śpiewniki, wypowiedzi współczesnych użytkowników języka polskiego.

DUCH to jedno z podstawowych pojęć religii judeochrześcijańskiej przynależnych do kategorii pojęciowej ISTOTY DUCHOWE³. Pojęcia religijne są reprezentacją myślową wierzeń ludzi odnoszących się do prawd wiary określonej wspólnoty religijnej. Użytkownicy danego języka przyporządkowują pojęciu wyrazy i konstrukcje językowe stanowiące jego rdzeń, występujące w jego centrum, na peryferiach bliższych i ewentualnie dalszych. Rdzeń danego pojęcia tworzą jego najlepsze reprezentacje, są to wyrazy bądź konstrukcje językowe, które są prototypowe w tym znaczeniu, że większość osób posługujących się danym językiem zgodziłaby się z tym, iż określone elementy systemu językowego wyrażają w mniejszym lub większym stopniu zasadniczą ideę tego pojęcia⁴. Pojęcia religijne tworzą hierarchiczną strukturę⁵, w której DUCH jest hiperonimiczny w stosunku do pojęć BÓG OJCIEC, SYN BOŻY, DUCH ŚWIĘTY.

Biblijny sposób oddawania pojęcia DUCH za pomocą znaków językowych odnoszących się do Jego nazywania obrazuje zestawienie:

rûach → *pneuma* → *spiritus* → *duch*

Wspólnym elementem semantycznym wszystkich podanych tu wyrazów, więc hebrajskiego, greckiego, łacińskiego oraz staropolskiego jest znaczenie ‘powiew powietrza, wiatr, wicher’ oraz ‘oddech’⁶. Ten sposób opisu ma charakter metaforyczny – rzeczywistość duchowa jest przedstawiana za pomocą zjawiska ze świata fizycznego.

³ Przyjmuje się zapis nazwy pojęcia przy użyciu wielkich liter.

⁴ B. Sieradzka-Baziur, *O strukturze semantycznej języka. Pojęcie SAMOTNOŚĆ*, „Horyzonty Wychowania” 12(2013), nr 23, s. 117-138; taż, *INDYWIDUALIZM jako pojęcie*, „Horyzonty Wychowania” 12(2013), nr 24, s. 17-35.

⁵ Podejmowano liczne próby stworzenia uniwersalnych hierarchicznych struktur semantycznych. Za wzorcowe uważa się obecnie dwie; por.: P. M. Roget, *Thesaurus of English Words and Phrases*, vol. I-II, Londyn 1912; R. Hallig, W. von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*, Berlin 1952.

⁶ Por. o. A. Jankowski, *Duch Dokonawca. Nowy Testament o posłannictwie eschatologicznym Ducha Świętego*, Katowice 1983, s. 8-9; *Słownik łacińsko-polski*, t. V, red. M. Plezia, Warszawa 2007, s. 196; *Słownik staropolski*, t. II, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1956-1959, s. 212-214. We współczesnym języku polskim utrzymało się tylko wychodzące z użycia znaczenie *duch* ‘oddech, tchnienie, dech’, zaniknęło zaś znaczenie ‘wiatr’, por. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. I, Warszawa 2003, s. 715-716.

Pojęcie DUCH w odniesieniu do dobrej istoty duchowej można więc opisać, wykorzystując następujący sem znaczeniowy: **osobowa, przemożna, niewidzialna siła, która obdarza życiem**.

Duch jest konceptualizowany przez wierzących w religii judeochrześcijańskiej jako Osoba, a jednocześnie nieogarniona rzeczywistość, która przenika i ożywia świat. Hiponim DUCH ŚWIĘTY w stosunku do DUCH to chrześcijańskie pojęcie religijne, rozumiane jako reprezentacja myślowa tego, w jaki sposób wierzący konceptualizują Trzecią Osobę Trójcy Świętej, jak ją nazywają i charakteryzują.

Drugi sem znaczeniowy konieczny do stworzenia struktury pojęcia DUCH ŚWIĘTY obok: **osobowa, przemożna, niewidzialna siła, która obdarza życiem** to: **jedna z trzech Osób Boskich mająca taką samą naturę jak Bóg Ojciec i Syn Boży**⁷.

Duch Święty nazywany jest Trzecią Osobą Trójcy Świętej. Nazwanie to – w formie zmodyfikowanej Trzecia Osoba Trójce tajemnicy występuje w utworze K. Koźmiana (1771-1856):

I Ty, trzecia Osobo Trójce tajemnicy, Co się na skrzydłach śnieżnej wznosisz gołębiczy, Duchu Najświętszy! spuść się z niebieskich obłoków!⁸

Określenia Trzecia Osoba Trójcy Przenajświętszej oraz Trzecia Osoba w Trójcy Świętej pojawiają się w wypowiedziach współczesnych użytkownika języka polskiego⁹.

Duch Święty został nazwany i scharakteryzowany w Piśmie Świętym Nowego Testamentu i wpływ na to, w jaki sposób wierzący w swoich językach konceptualizują tę istotę duchową, wywiera przede wszystkim biblijny opis.

W Biblii Tysiąclecia Duch Święty nazwany jest za pomocą następujących określeń: Duch Święty (np. Mt 1, 18 – jest to najczęstsze nazwanie¹⁰); Duch (Dz 2, 4); Boży Duch Święty (Ef 4, 30); Boży Duch (1 Kor 2, 14); Duch Boga naszego (1 Kor 6, 11); Duch Boga żywego (2 Kor 3, 3); Duch Tego, który Jezusa wskrzesił z martwych (Rz 8, 11); Duch Syna swego (Ga 4, 6); Duch Pański (Łk 4,

⁷ Przedmiotem tego artykułu jest jedynie prezentacja i analiza semantyczna nazw Ducha Świętego w historii języka polskiego. Istotnym zagadnieniem, dopełniającym charakterystyki pojęcia DUCH ŚWIĘTY jest kwestia opisu tej Istoty Boskiej przez użytkowników języka w historii polszczyzny, co jednak wymaga osobnego opracowania.

⁸ W: *Z głębokości... Antologia polskiej modlitwy poetyckiej*, opracowali A. Jastrzębski, A. Podsiad, Warszawa 1974, s. 265.

⁹ *Duch Święty. Jak odkrywam Jego działanie*, wstęp, wybór tekstów i posłowie ks. W. Kurbik SJ, Kraków 1998, s. 130, 162.

¹⁰ W tym zestawieniu podane są tylko wybrane lokalizacje cytatów. Por. ks. J. Flis, *Konkordancja Starego i Nowego Testamentu do Biblii Tysiąclecia*, Warszawa 2004, s. 268-270.

18); Duch Jezusa Chrystusa (Flp 1, 19); Duch Chrystusowy (Rz 8, 9); Duch Prawdy (J 14, 17); Duch chwały (1 P 4, 14); Duch przybrania za synów (Rz 8, 15); Pocieszyciel (J 14, 16; J, 14, 26; J 15, 26; J 16, 7) (w wydaniach od I do IV); Paraklet (w wydaniu V) (J 14, 16; J, 14, 26; J 15, 26; J 16, 7)¹¹.

Duch Święty

Prototypowym, najczęstszym nazwaniem Trzeciej Osoby Trójcy Świętej w *Biblii Tysiąclecia* jest określenie *Duch Święty*, kalka semantyczna łacińskiego wyrażenia *Spiritus Sanctus*. Nazwanie to pojawia się w języku polskim w średniowiecznych tekstach religijnych, stanowiąc kontynuację wielowiekowych tłumaczeń Pisma Świętego, co obrazuje zapis:

rûah → *pneuma* → *spiritus* → *duchъ* → *duch*

Polski wyraz *duch* jest kontynuantem prasłowiańskiego **duchъ* oznaczającego ‘podmuch, powiew wiatru’ oraz ‘oddech [...]’¹². W języku średniowiecznym utrzymało się prasłowiańskie znaczenie wyrazu *duch* – ‘wiatr’ oraz ‘oddech’, w obrębie znaczeń tego leksemu w *Słowniku staropolskim* występuje też nazwanie Trzeciej Osoby Trójcy Świętej. Redaktorzy słownika podają ponad dwadzieścia cytatów zawierających wyraz *duch*, które się odnoszą do tej istoty duchowej. Leksem ten występuje zawsze z przydawką *święty*, pojawia się np. w piętnastowiecznych *Kazaniach gnieźnieńskich*: „tegoć my sami sobą nie możemy dostępic, a to przez daru D u c h a ś w i ę t e g o” Gn 1b. Występuje też np. w *Rozmyślaniu przemyskim*: „Ale przyszła godzina, już jest, kiedy wierni modlitwownicy będą się modlić ojcu Bogu i Ś w i ę t e m u D u c h u będą się modlić” Rozm 247.

Określenie *Duch Święty* jest najczęstszą i najbardziej jednoznaczną nazwą jednej z trzech istot boskich w religii chrześcijańskiej w całej historii polszczyzny. Jednostki nazewnicze *Duch Święty* oraz *Trzecia Osoba Trójcy Świętej* jednoznacznie identyfikują określoną istotę duchową i są one nazwami własnymi.

Duch

W obrębie rdzenia pojęciowego nazwań odnoszących się do Trzeciej Osoby Boskiej znajduje się wyraz *Duch*. Występuje on np. w *Dziejach Apostolskich*:

¹¹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tynieckich, wyd. 1-5, Poznań 1965-2013.

¹² Por. W. B o r y ś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005, s. 131.

„I wszyscy zostali napełnieni Duchem Świętym, i zaczęli mówić obcymi językami, tak jak im Duch pozwalał mówić” (Dz 2, 4).

Nazwanie to pojawia się np. w poezji E. Drużbackiej (ok. 1695-1765):

Wejrzyjże teraz miłosiernym okiem,
Przedwieczny Boże! złącz miłość z miłością
Synowską, gdy się rozplywamy stokiem
Z żalu za grzechy przejęci gorzkością,
D u c h, który od was obudwóch pochodzi,
Niech złe poddaństwo z Dziedzicem pogodzi¹³.

Wielki-Wicher

W opisie Zesłania Ducha Świętego na Apostołów występuje porównanie działania Bożego do wiatru: „Nagle dał się słyszeć z nieba szum, jakby uderzenie gwałtownego wiatru, i napełnił cały dom, w którym przebywali” (Dz 2, 2). W *Ewangeliu Świętego Jana* w rozmowie z Nikodemem Jezus posługuje się obrazem wiatru, aby objaśnić działanie Ducha: „Wiatr wieje tam, gdzie chce, i szum jego słyszysz, lecz nie wiesz, skąd przychodzi i dokąd podąży. Tak jest z każdym, który narodził się z D u c h a” (J 3, 8).

Ta pojemna metafora pojęciowa znalazła swój wyraz w nazwaniach użytych przez J. Kasprowicza i są to określenia *Wiew Boży*; *Wielki-Wicher*; *Wielki-Wicher Bytu*¹⁴.

Oddech Boży

Hebrajski wyraz *rûach* oznaczający ‘wiatr’ oraz ‘oddech’ był używany w *Starym Testamencie* jako nazwa odnosząca się do Ducha, o czym była mowa w początkowej części artykułu. Określenia wiążące się z takim konceptualizowaniem Ducha Świętego odnajdujemy np. w tekstach J. Kasprowicza. Ta istota duchowa nazywana jest przez młodopolskiego poetę *Bożym Dechem*; *Dechem Bożym*; *Oddechem Bożym*; *Przedwiecznym Dechem*¹⁵.

¹³ W: *Z głębokości... Antologia polskiej modlitwy poetyckiej*, wstęp, wybór, opracowanie A. Jastrzębski i A. Podsiad, Warszawa 1966, s. 298.

¹⁴ B. Sieradzka-Baziur, *Między błogosławieństwem a przekleństwem. Zagadnienia języka religijnego w twórczości Jana Kasprowicza*, Kraków 2006, s. 66.

¹⁵ Por. tamże.

Nazwy odnoszące się do Trzeciej Osoby Trójcy Świętej, takie jak: *Duch*; *Duch Święty*; *Boży Dech*; *Dech Boży*; *Oddech Boży*; *Przedwieczny Dech*; *Wiew Boży*; *Wielki-Wicher*; *Wielki-Wicher Bytu* przynależą do pojęć WIATR oraz ODDECH, co można zapisać przy wykorzystaniu semów znaczeniowych: **taki jak wiatr; taki jak oddech.**

Stworzyciel Duch

Dużą frekwencją w różnych epokach rozwoju polszczyzny cieszyły się określenia Ducha Świętego odnoszące się do Jego stwórczej mocy¹⁶. Ten sposób konceptualizowania tej istoty duchowej występuje też w łacińskim, średnio-wiecznym hymnie *Creator Spiritus*¹⁷. W początkowym wersie pierwszej zwrotki znajduje się apostroficzne nazwanie *Creator Spiritus*, a w ostatnim czasowniku odnoszący się do pojmowania Ducha Świętego jako Stwórcy:

Veni creator spiritus,
Mentes tuorum visita,
Imple superna gratia,
Quae tu creasti pectora¹⁸.

Szesnastowieczny poeta, S. Grochowski, oddaje łacińskie nazwanie *Creator Spiritus* za pomocą wyrażenia *Duch Twórca*¹⁹. C.K. Norwid w utworze [*Panie! Pieśniom szaty dałem*] nazywa Ducha Świętego *Tworzącym Duchem*²⁰. Z kolei S. Wyspiański w swojej parafrazie nazywa Ducha Świętego *Twórczym*

¹⁶ Podstawą takiego pojmowania Ducha Świętego jest m.in. następujący fragment z Biblii: „Przez słowo Pana powstały niebiosy i wszystkie ich zastępy przez tchnienie ust Jego” (Ps 33, 6).

¹⁷ Autorem tego tekstu był Raban Maur (ok. 780-856), mnich benedyktyński, teolog, pisarz, twórca encyklopedii *De rerum naturis*. Średnio-wieczny hymn *Veni Creator Spiritus* był chętnie tłumaczony na język polski i parafrazowany przez znanych poetów i pisarzy takich, jak np. S. Grochowski, B. Opec, F. Karpiński, A. Mickiewicz, L. Staff. W artykule *Cechy językowe „Hymnu Veni Creator” Stanisława Wyspiańskiego* (w: *Stanisław Wyspiański – człowiek wszechstronny*, red. W. Piotrowski, Piotrków Trybunalski, 2009, s. 61-93) przedstawiam 18 polskich tłumaczeń i parafraz tego hymnu. Większość spośród tekstów podanych w artykule to utwory wierszowane, ale jest wśród nich i tekst ks. B. Gładysza napisany prozą.

¹⁸ Tekst łaciński hymnu za: *Analecta Hymnica Medii Aevi. II. Hymnarius Moissiacensis. Das Hymnar der Abtei Moissac im 10. Jahrhundert*, Leipzig 1888, s. 93-94.

¹⁹ *Hymny, prozy i cantica kościelne*, Kraków 1599, s. 28-29.

²⁰ *Z głębokości...*, s. 481.

*Duchem*²¹, a we współczesnej wersji *Hymnu do Ducha Świętego* występuje nazywanie *Stworzyciel Duch*, por. *O Stworzycielu, Duchu, przyjdź*²².

Ożywiciel

Nazwanie Ducha Świętego *Ożywicielem* motywowane jest fragmentem psalmu: „Gdy skryjesz swe oblicze, wpadają w niepokój, gdy im oddech odbierasz, marnieją i powracają do swojego prochu. Stwarzasz je, gdy ślesz swego Ducha i odnawiasz oblicze ziemi” (Ps 104, 29-30) oraz *Ewangelii według św. Jana*, por. „Jak Pismo rzekło. Strumienie wody żywej popłyną z jego wnętrza. A powiedział to o Duchu, którego mieli otrzymać wierzący w Niego” (J 7, 38-39). W *Liście św. Pawła do Rzymian* występuje konstrukcja syntaktyczna, której znaczenie wiąże się z konceptualizowaniem Ducha Świętego jako tego, który ożywia, por. „Duch Tego, który Jezusa wskrzesił z martwych” (Rz 8, 11). Nazwanie to występuje w mszalnym *Credo*, czyli Symbolu Nicejsko-Konstantynopolitańskim, o czym była mowa w początkowej części artykułu.

Dodatkowe określenia identyfikujące, które mają wspólny sem znaczeniowy: **ten, który stwarza lub przywraca życie, czyli stwarza na nowo**, czyli *Duch Twórca; Stworzyciel Duch; Twórczy Duch; Tworzący Duch, Ożywiciel* należą do kategorii pojęciowej STWARZANIE.

Pocieszyciel

Kolejna prototypowa nazwa Ducha Świętego to *Pocieszyciel*. Określenie to występuje cztery razy w *Ewangelii według świętego Jana* w wydaniach od I do IV *Biblii Tysiąclecia*: „Ja zaś będę prosił Ojca, a innego *Pocieszyciela* da wam, aby z wami był na zawsze” (J 14, 16, por. też J 14, 26; J 15, 26; J 16, 7). Strukturalne i etymologiczne znaczenie wyrazu *pocieszyciel* brzmi: ‘ten, który pociesza, sprawia radość, dodaje otuchy’. W średniowieczu występują dwa określenia Ducha Świętego mające tę samą semantykę: *Uciesznik* oraz *Ucieszyciel*. Pierwsze z tych nazwań ma kilka cytowań w *Słowniku staropolskim*, jeden z przykładów pochodzi z *Rozmyślenia przemyskiego* (XV w.), por. „Ale *Uciesznik*, Duch Święty (paracritus... spiritus sanctus Jo 14, 26), którego

²¹ *Rapsody, hymn, wiersze, w: tenże, Dzieła zebrane*, red. L. Płoszewski, Kraków 1961.

²² W: Ch. Pająk OFM, *Panie usłysz nas i wysłuchaj*, Kalwaria Zebrzydowska 2003, s. 454.

pośle ociec w imię moje, ten was nauczy wszystkich rzeczy” Rozm 565. Nazwanie *Ucieszyciel* odnoszące się do Ducha Świętego w *Słowniku staropolskim* jest ilustrowane dziesięcioma cytatami, por. przykład z *Modlitewnika Nawojki*: „aby ten to miły Święty Duch, moj Ucieszyciel, ... raczyłyby serce moje zapalić” Naw 138. Określenie *Ucieszyciel* występuje też w szesnastowiecznym tłumaczeniu hymnu łacińskiego *Te Deum*:

Ciebie Boga chwalemy... Twego wiecznego jedynego Syna i świętego teże Ucieszyciela, Ducha Świętego²³.

W *Modlitwach Wacława* (XV w.) ta jednostka nazewnicza występuje obok określeń dwóch pozostałych Osób Trójcy Świętej:

Bogu Ojcu bądź chwała i jego jedynemu Synowi z Duchem Świętym Pocieszycielem i ninie, i na wieki. Amen²⁴.

Nazwanie *Pocieszyciel* pojawia się w polskim tłumaczeniu łacińskiego średniowiecznego hymnu *Veni, Creator Spiritus*, dokonany przez L. Staffa²⁵ oraz w *Biblii* Jakuba Wujka²⁶. M. Czechowic (1532-1613) nazywa Ducha Świętego *Cieszycielem* por.: „Toć znak twojej miłości, kiedy karzesz kogo, A przedsię nie oddalasz Cieszyciela swego, Ducha mocy, stałości”²⁷. W anonimowym utworze, pochodzącym prawdopodobnie z XVI wieku, *Pomóż mi, Święty Dusze, Twoją chwałę mnożyć* występuje nazwanie *Ucieszny Towarzysz Niebieskiego Rządu*, które oznacza ‘Pocieszyciela, który włada wraz z Ojcem i Synem’²⁸.

Paraklet

W *Biblii* znajdujemy także takie nazwanie Ducha Świętego, które z uwagi na swoją wieloznaczność jest bardzo trudne do przetłumaczenia. Jest to jednostka nazewnicza *Paraklet*, będąca zapożyczeniem greckiego wyrazu *Parakletos*, występującego w *Ewangelii według św. Jana* i w jego liście, z tym, że

²³ *Z głębokości...*, s. 45.

²⁴ MW 2 r.

²⁵ *Veni Creator*, w: *Hymny brewiarza i sekwencje mszału*, przeł. L. Staff, Warszawa 1962, s. 95.

²⁶ *Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu*, z łacińskiego na język polski przełożone przez ks. D. J. Wujka, 1599, Warszawa 1950.

²⁷ *Z głębokości...*, s. 104.

²⁸ Tamże, s. 53.

w *Ewangelii* (J 14, 16; J 14, 26; J 15, 26; J 16, 7) odnosi się do Ducha Świętego, a w liście (1 J 2, 1) oznacza ono Chrystusa²⁹.

A. Jankowski pisał, że przekład tego greckiego nazwania sprawiał trudność już starożytnym tłumaczom Biblii. Najstarszy przekład łaciński *Itala*, bardziej znany jako *Vetus Latina*, oraz część Ojców Kościoła oddaje go wyrazem *advocatus*. Przekłady wschodnie zachowują grecki termin *Parakletos*, nie tłumacząc go. W *Ewangelii według św. Jana* w *Wulgacie* występuje wyraz *Paracletus*, czyli zlatynizowana forma tego greckiego wyrazu³⁰.

Parakletos→*Paraclitus*→*Paraklet*

W tych fragmentach *Ewangelii według św. Jana*, w których w *Wulgacie* użyty jest *Paracletus* w odniesieniu do Ducha Świętego – w tłumaczeniu Biblii Jakuba Wujka występuje wyraz *Pocieszyciel*.

Powstaje pytanie dotyczące tego, dlaczego autor tego szesnastowiecznego przekładu Biblii nie poszedł za greckim oryginałem (*Parakletos*) i łacińską wersją tego wyrazu (*Paraclitus*). Możliwe, iż raziła go obcość tego wyrazu w łacińskim tłumaczeniu lub kierował się dobrem polskiego czytelnika, który bez dodatkowego objaśnienia mógłby mieć problemy ze zrozumieniem tego wyrazu. A. Jankowski uważa, że ten grecki leksem został źle przetłumaczony przez Jakuba Wujka, gdyż oznacza on ‘nie tylko rzecznika, obrońcę sądowego, orędownika, ale także obrońcę, opiekuna słabych, przewodnika, pomocnika, wreszcie poniekąd i pocieszyciela’ i wyraża przekonanie, że wybranie jednego tylko z możliwych znaczeń jest umniejszeniem pełnej treści tej nazwy i lepiej tego nazwania nie tłumaczyć wcale na języki nowożytne za pomocą jakiegoś innego wyrazu, lecz zachować go w brzmieniu greckim, odpowiednio dostosowanym do języka, na jaki się tekst biblijny tłumaczy. Jankowski w książce z roku 2003 wyraził przekonanie, że z czasem i w Polsce wypadnie się nam rozstać z Wujkową tradycją Ducha „Pocieszyciela”³¹. Dodać trzeba, że w polskim tłumaczeniu encykliki Jana Pawła II *Dominum et Vivificantem* używa się zamiennie obu słów: *Paraklet* i *Pocieszyciel*³². Jak wiadomo, Jankowski był redaktorem Biblii Tysiąclecia od roku 1965. W kolejnych wydaniach tej Biblii *Parakletos* tłumaczono jako *Pocieszyciel*, ale w wydaniu V z roku 2000 pojawił

²⁹ Bóg chrześcijański jest Bogiem Jedynym, ale w trzech osobach. Obserwujemy bardzo często wielofunkcyjność nazwań odnoszących się do imion Boskich.

³⁰ *Duch Święty Dokonawcą zbawienia. Nowy Testament o posłannictwie eschatologicznym Ducha Świętego*, Kraków 2003, s. 94-95.

³¹ Tamże, s. 95-100.

³² *Dominum et Vivificantem*, www.vatican.va (dostęp: 1.04.2014).

się *Paraklet*. Dyskusja wokół tego spornego miejsca *Ewangelii według św. Jana* trwa nadal. Można zadawać pytanie dotyczące tego, czy mają rację ci tłumacze tej *Ewangelii*, którzy pozostając przy tradycyjnym ujęciu, wykorzystują polskie, niedokładne odpowiedniki greckiej nazwy *Parakletos*, czy też ci, którzy wolą pozostawić wyraz oryginalny, który zawiera w sobie tak wiele znaczeń, że nie sposób znaleźć dobrego polskiego odpowiednika³³.

Wspomożyciel

W *Piśmie Świętym Nowego Testamentu* opracowanym przez zespół biblistów polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła grecki wyraz *Parakletos* został przetłumaczony jako *Wspomożyciel* (J 14,16)³⁴.

Duch Święty nasza Moc

W opracowaniu M.D. Nowak, poświęconej opisowi współczesnego świadectwa religijnego, oprócz biblijnych nazwań Trzeciej Osoby Boskiej znajdujemy między innymi nominację *Duch Święty nasza Moc*³⁵.

Ochłodziciel

Duch Święty konceptualizowany jako ‘ten, kto przynosi ulgę w cierpieniach psychicznych, pociesza, wspomaga’ w szesnastowiecznym tekście M. Laterny nazwany został *Ochłodzicielem*³⁶.

³³ A. Kozłowska w artykule dotyczącym Trzeciej Osoby Boskiej w utworach C. Norwida (*Duch Święty w pismach Cypriana Norwida*, „Roczniki Humanistyczne” 56(2008), z. 6, s. 89) pisze, że poeta użył w nich tylko określeń *Duch*; *Duch Święty* oraz *Paraklet* i *Pocieszyciel*. We współczesnych pracach poświęconych *Duchowi Świętemu* znajdujemy stosunkowo często nazwanie *Paraklet*. Pojawia się ono np. wielokrotnie w monografii: ks. J. Kudasiewicza *Odkrywanie Ducha Świętego. Medytacje biblijne* (Kielce 1998). Por. np. „Jezus obiecuje i daje Ducha Świętego – Parakleta” (s. 202).

³⁴ *Pismo Święte Nowego Testamentu*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Święty Paweł, Częstochowa 2005.

³⁵ *Świadectwo religijne. Gatunek – Język – Styl*, Lublin 2005, s. 94.

³⁶ *Duchu Święty, [...] najlepszy Pocieszycielu, Dusz ludzkich Nawiedzicielu, wdzięczny Ochłodzicielu*, M. Laterna, *Harfa duchowna*, 1592. Por. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, t. XIX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 549.

Dawca łask drogich

Określenia *Ojciec ubogich*, *Dawca łask drogich* odnoszące się do Ducha Świętego, który pomaga, wspiera występują w tłumaczeniu łacińskiej sekwencji *Veni Sancte Spiritus*³⁷.

Lekarz

W łacińskiej sekwencji *Veni Sancte Spiritus* znajduje się określenie, które odnosi się do traktowania Ducha Świętego jako tego, który leczy: „Sana quod est saucium”³⁸, co w polskim, współczesnym tłumaczeniu, brzmi: „Ulecz serca ranę”³⁹. Duch Święty w utworze S. Grabowieckiego (1543-1607) został nazywany *Lekarzem*: „Mdłych, znędzonych krewkości, przydź, o pocieszycielu łaskawy! O ciężkości naszych lekarzu z wszech przedni, nie z wielu, nad wszystkie, co ich było, a swoją sławą który wiek zdobiło!”⁴⁰.

Palec prawicy Ojca

Duch Święty w *Veni Creator Spiritus* przedstawiony jest jako *dextrae Dei digitus*, czyli ‘palec prawicy Ojca’. Wyrażenie to jest więc kalką semantyczną łacińskiego wyrażenia z tekstu:

Tu septiformis munere,
Dextrae Dei tu digitus,
Tu rite promisso patris
Sermone ditas guttura⁴¹.

³⁷ Sekwencja *Przybądź Duchu Święty*, w: Pająk, *Panie usłysz nas i wysłuchaj*, s. 268. Łaciński hymn *Veni Sancte Spiritus* został napisany na początku XI wieku przez Roberta II Pobożnego i jest czytany podczas Mszy Świętej w niedzielę Zielonych Świątek; por. L. Mośnyński, *Dwa polskie renesansowe przekłady sekwencji do Ducha Świętego: protestancki Artomiusza z roku 1587 i katolicki Laterny z roku 1588*, w: *Tekst sakralny. Tekst inspirowany liturgią*, red. G. Habrajska, Łódź 1997, s. 85-101.

³⁸ „*Gaudeamus*”, *łaciński śpiewnik mszalny*, oprac. ks. W. Kądziela, Warszawa 2005, s. 180.

³⁹ Pająk, *Panie usłysz nas i wysłuchaj*, s. 268.

⁴⁰ S. Grabowiecki, *Rymy duchowne. Wybór*, Kraków 2002, s. 44.

⁴¹ Tekst łaciński hymnu za: *Analecta Hymnica Medii Aevi. II. Hymnarius Moissiacensis. Das Hymnar der Abtei Moissac im 10. Jahrhundert*, Leipzig 1888, s. 93-94.

Podstawą takiego sposobu określania Ducha Świętego są następujące cytaty z *Biblii*: „A jeśli ja palcem Bożym wyrzucam złe duchy, to istotnie przyszło już do was królestwo Boże” (Łk 11, 20).

Na uwagę zasługuje to, jak w różnych tłumaczeniach i parafrazach hymnu *Veni Creator Spiritus* oddawano fragment „dextrae Dei tu digitus”, odnoszący się do nazywania Ducha Świętego⁴². Obserwujemy tu wierność oryginałowi łacińskiemu (por. np. S. Grochowski (1599) *Palec Boskiej prawicy*⁴³; ks. Bronisław Gładysz (1933) (*palcem (zwany) prawicy Ojcowskiej*)⁴⁴; J. Gamska-Łempicka (1934) (*Tyś ... Palec, wzniesiony z Boga rąk*)⁴⁵; ks. J. Piwowarczyk (1958) (*Tyś palcem Ojca prawicy*)⁴⁶. Nie zawsze jednak tak jest – otóż tam, gdzie w oryginale łacińskim jest Duch Święty (czyli *palec prawicy Ojca*), w *Hymnie Veni Creator* Stanisława Wyspiańskiego pojawia się fraza „Prawicą Ojca ojce wskrzesz”, w której *Duch Święty* konceptualizowany jest jako ten, kto kieruje Prawicą Ojca⁴⁷. Współczesne tłumaczenie tego fragmentu: „Bo moc z prawicy Boga masz” jest dalekie w swojej formie od łacińskiego pierwowzoru „dextrae Dei tu digitus”, jednak semantyka łacińskiego wyrażenia jest w nim w zasadzie zachowana⁴⁸.

Nieskończenie Dobry Święty Duch

W XX wieku najpierw w krajach protestanckich, później katolickich zaczął się rozwijać ruch charyzmatyczny. Rozwinięty kult wywierał wpływ na powstawanie nowych tekstów religijnych, a w nich nazwań istot duchowych. W popularnej współczesnej piosence religijnej pojawiło się nowe nazwanie Ducha Świętego: *Nieskończenie Dobry Święty Duch*⁴⁹.

Grupa nazwań mająca wspólny sem znaczeniowy: **ten, który pomaga, pociesza, sprawia radość, dodaje otuchy** to *Uciesznik* oraz *Ucieszyciel*; *Cieszyciel*; *Ucieszny Towarzysz Niebieskiego Rządu*; *Pocieszyciel*; *Paraklet*; *Wspomożyciel*;

⁴² Por. przypis 17.

⁴³ *Hymny, prozy i cantica kościelne*, Kraków 1599, s. 28-29.

⁴⁴ *Hymny brewiarza rzymskiego oraz patronału polskiego*, przeł. ks. B. Gładysz, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1933, s. 112-114.

⁴⁵ *Hymny średniowieczne*, przeł. J. Gamska-Łempicka, Lwów 1934, s. 177.

⁴⁶ *Hymny brewiarza rzymskiego*, przeł. ks. J. Piwowarczyk, Poznań 1958, s. 85-86.

⁴⁷ *Rapsody, hymn, wiersze*, w: *Dzieła zebrane*, red. L. Płoszewski, Kraków 1961.

⁴⁸ *Hymn*, w: *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, Poznań: Pallottinum 1991, s. 563. Współcześnie używane tłumaczenie tego łacińskiego hymnu jest zmodyfikowaną wersją przekładu: L. S t a f f, *Hymny brewiarza i sekwencje mszału*, Warszawa 1962, s. 95-96.

⁴⁹ Por. *Twoja miłość jak ciepły deszcz*, YouTube (dostęp: 1.04.2014).

Duch Święty nasza Moc; Ochłodziciel; Ojciec ubogich; Dawca łask drogich; Lekarz; Palec prawicy Ojca; Nieskończenie Dobry Święty Duch. Nazwania te przynależą do kategorii pojęciowej POMOC.

Gołębica

W *Ewangelii według św. Marka* znajduje się następujący cytat odnoszący się do opisu Ducha Świętego: „W owym czasie przyszedł Jezus z Nazaretu w Galilei i przyjął od Jana chrzest w Jordanie. W chwili gdy wychodził z wody, ujrzał rozwierające się niebo i Ducha jak gołębicę zstępującego na siebie” (Mk 1, 10)⁵⁰. Niektórzy twórcy, inspirowani tym porównaniem biblijnym, nazywają Ducha Świętego *Gołębicą* (J. Słowacki); *Gołębicą białą* (L. Westwalewiczówna 1911-1945); *Bożą Gołębicą* (J. Ruffer 1878-1940); *Gołąbką nieba* (J. B. Zaleski 1802-1886); *Gołąbką Syjonu* (A. Mickiewicz) czy *Gołębkiem* (J. Liebert)⁵¹. Jednak opis biblijny nie upoważnia do tego – otóż Duch Święty w opisach ewangelicznych nie jest gołębicą, lecz zstępuje „jak (niby) gołębica”, na co nie zawsze zwracają uwagę twórcy piszący na temat Ducha Świętego.

Błędu tego nie popełnił autor *Rozmyślenia przemyskiego*, pisząc o „gołębkowym wyobrażeniu i gołębiczym odzieniu” Ducha Świętego: „Na kim użrzesz Ducha Świętego zstąpiwszy i w gołębkowym wyobrażeniu siedząc, tenci będzie krzcił Duchem Świętym” Rozm 193; „Duch Święty zstąpił z nieba w gołębiczym odzieniu, to jest wyobrażeniu, i siedział na głowie Jesukrysta miłego” Rozm 191.

Grupa nazwań Ducha Świętego inspirowanych porównaniem Go w *Biblii* do gołębicy w opisie chrztu Chrystusa w Jordanie jest bardzo rozbudowana, najczęściej autorzy używają rodzaju żeńskiego *gołębica* lub zdrobnienia *gołąbka*. Wyraz ten ma też formę męską⁵²:

⁵⁰ Por. „A gdy się modlił, otworzyło się niebo i Duch Święty zstąpił na Niego, w postaci cielesnej i b y g o ł ę b i c a, a z nieba odezwał się głos: «Tyś jest mój Syn umiłowany, w Tobie mam upodobanie»” Łk 3, 22.

⁵¹ *Z głębokości...*, s. 416, 433, 445, 597, 665, 779.

⁵² W różnych (choć nie wszystkich) przekładach tego fragmentu Biblii wyraz ten jest rodzaju żeńskiego (*gołębica*), a nie męskiego (*gołąb*) i bywa to źródłem rozmaitych spekulacji językoznawczych. Píše o tym Z. Kempf (*Gołębica czy gołąb*, „Język Polski” 64(1984), s. 335-341); polemizuje z nim A. Bańkowski (*Gołębica i gołąb*, „Poradnik Językowy” 1986, z. 7, s. 453-465).

Nie – iżbym niemoc krył, czuł w sercu lęk,
 Gdy chcę, byś na mnie gołęb – spadł.
 Lecz byś wypełnił sobą kształt,
 Gdy tu udziałem moim dźwięk⁵³.

Fantazja poetycka podpowiada twórcom i inne jeszcze rozwiązania. *Duch Święty* jest też nazwany *gorejącym ptakiem* (L. Westwalewiczówna), *ptakiem świętym* (J. Liebert), a nawet *fruwającym głosem* (J. Liebert)⁵⁴.

Nazwania motywowane przez opis z fragmentu *Pisma św.* „jak (niby) gołębic”, do których należą *Gołębica*; *Gołębica biała*; *Boża Gołębica*; *Gołąbka nieba*; *Gołąbka Syjonu*; *Gołąb*, przynależą do pojęcia PTAKI.

Ognisty Duch

Działanie Ducha Świętego wydawało się ludziom podobne do działania ognia, co znalazło swój wyraz w opisie biblijnym z *Dziejów Apostolskich* oraz w *Liście św. Pawła Apostoła do Tesaloniczan*: „Ukazały się im też języki jakby z ognia, które się rozdzieliły, i na każdym z nich spoczął jeden” Dz 2, 3; „Ducha nie gaście” (1 Tes 5, 19).

Nazwanie *Ognisty Duch* odnoszące się do takiego sposobu konceptualizowania Ducha Świętego występuje w twórczości Ł. Baranowicza⁵⁵ oraz w tekście J. Kasprowicza, który nazywa Go *Wielkim-Żarem*⁵⁶.

Światłość Najświętsza

Duch Święty konceptualizowany jest także za pomocą określeń z pola pojęciowego ŚWIATŁO. Nazwanie *Światłość Najświętsza* występuje we współczesnym tłumaczeniu średniowiecznej sekwencji *Veni Sancte Spiritus*⁵⁷.

Jednostki nazewnicze, poprzez które uwidacznia się konceptualizowanie Ducha Świętego przy wykorzystaniu pojęcia WIATR oraz OGIENŃ i ŚWIATŁO występują też w popularnej pieśni ku czci Ducha Świętego: *Duchu*

⁵³ Liebert, w: *Z głębokości*, s. 665.

⁵⁴ Westwalewiczówna, tamże, s. 779; Liebert, tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 238.

⁵⁶ B. Sieradzka-Baziur, *Między błogosławieństwem a przekleństwem. Zagadnienia języka religijnego w twórczości Jana Kasprowicza*, Kraków 2006, s. 67.

⁵⁷ Sekwencja *Przybądź Duchu Święty*, s. 268.

*Ogniu, Duchu Żarze, Duchu Światło, Duchu Blasku, Duchu Wicherze i Pożarze, ześlij płomień swojej łaski*⁵⁸.

Semantykę jednostek nazewniczych: *Duch Ogień; Duch Światło; Duch Blask; Ognisty Duch; Duch Wicher i Pożar; Duch Żar; Wielki-Żar; Światłość Najświętsza* można opisać za pomocą semów znaczeniowych: **taki jak ogień; taki jak światło**.

Na uwagę zasługują też nazwania Ducha Świętego obecne w pracach teologicznych z tego zakresu⁵⁹. Ojciec A. Jankowski, jeden z najbardziej znanych biblistów polskich, poświęcił Duchowi Świętemu swoje trzy książki, pierwsza z nich ukazała się w roku 1982, druga w 1983, a trzecia dwadzieścia lat później⁶⁰. Już w samych tytułach tych opracowań pojawiają się nowe nazwanie Ducha Świętego. Są to takie jednostki nazewnicze, jak: *Duch Dokonawca* oraz *Duch Święty Dokonawca zbawienia*. Inne oryginalne nazwania Ducha Świętego występujące w pracach A. Jankowskiego to *Dokonawca dzieła zbawienia* (2003:6); *Dokonawca dzieła Ojca i Syna* (2003:89); *Sprawca nowości ontycznej życia chrześcijańskiego* (2003:40); *Dawca prawdziwej w Chrystusie wolności* (2003:44); *Duch Paraklet, stały Opiekun i Promotor* (2003:144).

Nazwania użyte przez A. Jankowskiego w stosunku do Ducha Świętego są nowatorskie, wyszukane i raczej żadne z nich nie wejdzie na stałe do polskiego języka religijnego.

W roku 1998 została wydana książka zawierająca wypowiedzi młodych ludzi – uczniów i studentów – na temat tego, jak conceptualizują oni Ducha Świętego⁶¹. Nazwania, którymi posłużyli się autorzy tych tekstów, to zwykle biblijne określenia występujące w całej historii języka polskiego. Jest to *Duch Święty* (s. 41); *Pocieszyciel i Ożywiciel* (s. 41); *Pan i Ożywiciel* (s. 132); *Lekarz* (s. 140); nie brak też określeń osobliwych, oryginalnych np. *Duszek*⁶² (s. 139) i *Dobry Duszek* (s. 97); *Urozmaicenie Jestestwa Boga* (s. 190).

⁵⁸ *Śpiewnik piosenek religijnych*, www.religijne.axt.pl/ (dostęp: 7.09.2014).

⁵⁹ W XX wieku nastąpił gwałtowny rozwój ruchu charyzmatycznego. Pneumatologia biblijna została wzbogacona wieloma tekstami religijnymi, por. ks. S. Urbański, *Polska bibliografia teologiczna o Duchu Świętym (1966-1986)*, „Studia Theologica Varsaviensia” 34(1996), nr 1, s. 209-221.

⁶⁰ *Zarys pneumatologii Nowego Testamentu*, Kraków 1982; tenże, *Duch Dokonawca. Nowy Testament o posłannictwie eschatologicznym Ducha Świętego*, Katowice 1983; tenże, *Duch Święty Dokonawcą zbawienia. Nowy Testament o posłannictwie eschatologicznym Ducha Świętego*, Kraków 2003.

⁶¹ *Duch Święty. Jak odkrywam jego działanie*, wstęp, wybór tekstów i posłowie W. Kubik SJ, Kraków 1998.

⁶² *Jest dla mnie, jeśli mogę tak powiedzieć, Duszkciem. To zdrobnienie oznacza dla mnie bliskość i miłość, jaka jest w mojej relacji z Nim*, tamże, s. 139.

PODSUMOWANIE

Religijne i chrześcijańskie pojęcie DUCH ŚWIĘTY współtworzą dwa semy: **osobowa, przemożna, niewidzialna siła, która obdarza życiem; jedna z trzech Osób Boskich, mająca taką samą naturę jak Bóg Ojciec i Syn Boży.**

Z różnych tekstów języka polskiego wyekscerpowano kilkadziesiąt jednostek nazewniczych, które służyły w dziejach naszego języka do określania Ducha Świętego. Współcześnie rdzeń pojęcia odnoszącego się do nazywania tej Istoty Boskiej tworzą takie prototypowe określenia będące nazwami własnymi, jak: *Duch Święty; Trzecia Osoba Trójcy Świętej*. W centrum tego pojęcia znajdują się jednostki nazewnicze *Duch; Ożywiciel; Pan; Paraklet; Poczyszczyciel; Stworzyciel Duch*. Na peryferiach bliższych występują nazwania *Boży Duch; Boży Duch Święty; Dawca łask drogich; Duch Boga naszego; Duch Boga żywego; Duch Chrystusowy; Duch chwały; Duch Jezusa Chrystusa; Duch Prawdy; Duch przybrania za synów; Duch Święty nasza Moc; Duch Tego, który Jezusa wskrzesił z martwych; Duch Pański; Duch Syna swego; Duch Twórcy; Gołąbica; Lekarz; Nieskończenie Dobry Święty Duch; Ojciec ubogich; Światłość Najświętsza; Trzecia Osoba Trójcy Przenajświętszej; Trzecia Osoba w Trójcy Świętej; Tworzący Duch; Twórczy Duch; Wspomożyciel*. Nazwy *Gołąb, Oddech Boży* można umieścić na peryferiach dalszych analizowanego pojęcia, podobnie jak nazwania osobliwe, rzadkie, okazjonalne, poetyckie: *Boża Gołąbica; Boży Dech; Dech Boży; Dobry Duszek; Duch Blask; Duch Ogień; Duch Światło; Duch Wicher i Pożar; Duch Żar; Duszek; Gołąbka nieba; Gołąbica biała; Gołąbka Syjonu; Oddech Boży; Ognisty Duch; Przedwieczny Dech; Trzecia Osoba Trójce tajemnicy; Urozmaicenie Jeststwa Boga; Wielki-Wicher; Wielki-Wicher Bytu; Wiew Boży; Wielki-Żar*. Archaizmy nazewnicze to *Cieszyciel; Ochłodziciel; Palec prawicy Ojca; Uciesznik; Ucieszciciel; Ucieszny Towarzysz Niebieskiego Rządu*. Neologizmy nazewnicze użyte w celu nazwania Ducha Świętego w pracach teologicznych to: *Dawca prawdziwej w Chrystusie wolności; Dokonawca dzieła Ojca i Syna; Dokonawca dzieła zbawienia; Duch Dokonawca; Duch Paraklet, stały Opiekun i Promotor; Duch Święty Dokonawca zbawienia; Sprawca nowości ontycznej życia chrześcijańskiego*.

W celu zwerbalizowania pojęć religijnych odnoszących się do doświadczeń duchowych człowiek używa pojęć konkretnych – nazwy Ducha Świętego mieszczą się w obrębie takich kategorii pojęciowych, jak WIATR, ODDECH, STWARZANIE, POMOC, OGIEŃ, ŚWIATŁO, PTAKI.

BIBLIOGRAFIA

- Boryś W.: Słownik etymologiczny języka polskiego, Kraków 2005.
- Duch Święty. Jak odkrywam jego działanie, wstęp, wybór tekstów i posłowie W. Kubik SJ, Kraków 1998.
- Hallig R., Wartburg W. von.: Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas, Berlin 1952.
- Jankowski A.: Zarys pneumatologii Nowego Testamentu, Kraków 1982.
- Jankowski A.: Duch Dokonawca. Nowy Testament o posłannictwie eschatologicznym Ducha Świętego, Katowice 1983.
- Jankowski A.: Duch Święty Dokonawcą zbawienia. Nowy Testament o posłannictwie eschatologicznym Ducha Świętego, Kraków 2003.
- Jan Paweł II: 1986, Dominum et Vivificantem, www.vatican.va (dostęp: 1.04.2014).
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2002.
- Kozłowska A.: Duch Święty w pismach Cypriana Norwida, „Roczniki Humanistyczne” 56(2008), z. 6, s. 89-103.
- Kucala M.: Nazywanie Chrystusa w historii polszczyzny, w: *Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, red. B. Kreja, Gdańsk 1999, s. 205-212.
- Kucala M.: Nazywanie Boga Ojca w historii polszczyzny, w: *Obraz Boga Ojca w kulturze*, red. M. Ołdakowska-Kufflowa i U. M. Mazurczak, Lublin 2000, s. 55-66.
- Kudasiewicz J.: Odkrywanie Ducha Świętego. Medytacje biblijne, Kielce 1998.
- Nowak M. D.: Świadectwo religijne. Gatunek – Język – Styl, Lublin 2005.
- Pismo Święte Nowego Testamentu, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Towarzystwa Świętego Pawła, Częstochowa 2005.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńceckich, wyd. 1-5, Poznań 1965-2013.
- Roget P. M.: Thesaurus of English Words and Phrases, vol. I-II, Londyn 1912.
- Sieradzka-Baziur B.: O strukturze semantycznej języka. Pojęcie SAMOTNOŚĆ, „Horyzonty Wychowania” 12(2013), nr 23, s. 117-138.
- Sieradzka-Baziur B.: INDYWIDUALIZM jako pojęcie, „Horyzonty Wychowania” 12(2013), nr 24, s. 17-35.
- Sieradzka-Baziur B.: Między błogosławieństwem a przekleństwem. Zagadnienia języka religijnego w twórczości Jana Kasprowicza, Kraków 2006.
- Sieradzka-Baziur B.: Cechy językowe „Hymnu Veni Creator” Stanisława Wyspiańskiego, w: *Stanisław Wyspiański – człowiek wszechstronny*, red. W. Piotrowski, Piotrków Trybunalski, 2009, s. 61-83.
- Urbański S.: Polska bibliografia teologiczna o Duchu Świętym (1966-1986), „Studia Theologica Varsaviensia” 34(1996), nr 1, s. 209-221.
- Z głębokości... Antologia polskiej modlitwy poetyckiej, 1966, wstęp, wybór, opracowanie A. Jastrzębski i A. Podsiad, Warszawa 1966.
- Z głębokości... Antologia polskiej modlitwy poetyckiej, opracowali A. Jastrzębski, A. Podsiad, Warszawa 1974.

NAZYWANIE DUCHA ŚWIĘTEGO W HISTORII POLSZCZYZNY

Streszczenie

W artykule zostały przedstawiona analiza semantyczna kilkudziesięciu wybranych jednostek nazewnucznych, którymi określano Ducha Świętego w historii polszczyzny. Korpus tekstów stanowiący podstawę tego opracowania to m.in.: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, prace teologiczne dotyczące Trzeciej Osoby Boskiej, teksty literackie od średniowiecza do współczesności, w tym tłumaczenia łacińskich hymnów *Veni Creator Spiritus* oraz *Veni Sancte Spiritus* na język polski, modlitewniki i śpiewniki, wypowiedzi współczesnych użytkowników języka polskiego. Współcześnie prototypowymi określeniami charakteryzowanej istoty duchowej są *Duch Święty* oraz *Trzecia Osoba Trójcy Świętej*. W centrum pojęcia DUCH ŚWIĘTY znajdują się jednostki nazewnuczne *Duch*; *Ożywiciel*; *Pan*; *Paraklet*; *Pocieszyciel*; *Stworzyciel Duch*. Omówiono także osobliwe, rzadkie, okazjonalne, poetyckie jednostki nazewnuczne, którymi w dziejach polszczyzny określano Ducha Świętego. W artykule zostały przedstawione również archaizmy oraz neologizmy nazewnuczne używane w celu nazwania tej istoty duchowej.

Słowa kluczowe: język religijny, pojęcia religijne, nazwania Ducha Świętego.

NAMES FOR THE HOLY SPIRIT IN THE HISTORY OF THE POLISH LANGUAGE

Summary

The article presents a semantic analysis of several dozen of naming units that have been used for referring to the Holy Spirit in the history of the Polish language. The corpus of texts constituting the basis of this study comprises *The Scriptures of the Old and New Testaments*, *The Catechism of the Catholic Church*, theological works on the Third Divine Person, literary texts from the Middle Ages to the present day, including Latin hymns *Veni Creator Spiritus* and *Veni Sancte Spiritus* translated into Polish, prayer books, songbooks, and utterances of contemporary Polish speakers. Nowadays, the prototypical descriptions of the spiritual being under analysis are *Duch Święty* and *Trzecia Osoba Trójcy Świętej*. In the centre of the concept of the HOLY SPIRIT, there are such onomastic units as *Duch*; *Ożywiciel*; *Pan*; *Paraklet*; *Pocieszyciel*; *Stworzyciel Duch*. The paper also discusses peculiar, rare, occasional, and poetic names which have been employed to refer to the Holy Spirit in the history of the Polish language. Moreover, the article presents archaisms and neologisms used for naming this spiritual being.

Key words: religious language, religious concepts, names of the Holy Spirit.